

ISSN 1991-3494

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

THE BULLETIN

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

1944 ЖЫЛДАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С 1944 ГОДА
PUBLISHED SINCE 1944

3

АЛМАТЫ
АЛМАТЫ
ALMATY

2015

МАМЫР
МАЙ
MAY

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

М. Ж. Жұрынов

Р е д а к ц и я а л қ а с ы :

биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Айтхожина Н.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байтулин И.О.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Берсімбаев Р.И.**; хим. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Газалиев А.М.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Дүйсенбеков З.Д.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Елешев Р.Е.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қалменов Т.Ш.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; экон. ғ. докторы, проф., ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбішев М.Е.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбішева З.С.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Абсадықов Б.Н.** (бас редактордың орынбасары); а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Баймұқанов Д.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Давлетов А.Е.**; физ.-мат. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қалимолдаев М.Н.**; геогр. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Медеу А.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Мырхалықов Ж.У.**; биол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Огарь Н.П.**; техн. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таткеева Г.Г.**; а.-ш. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Үмбетаев И.**

Р е д а к ц и я к е ñ е с і :

Ресей ҒА академигі **Велихов Е.П.** (Ресей); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Гашимзаде Ф.** (Әзірбайжан); Украинаның ҰҒА академигі **Гончарук В.В.** (Украина); Армения Республикасының ҰҒА академигі **Джрбашян Р.Т.** (Армения); Ресей ҒА академигі **Лаверов Н.П.** (Ресей); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Москаленко С.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рудик В.** (Молдова); Армения Республикасының ҰҒА академигі **Сагян А.С.** (Армения); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Тодераш И.** (Молдова); Тәжікстан Республикасының ҰҒА академигі **Якубова М.М.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА корр. мүшесі **Лупашку Ф.** (Молдова); техн. ғ. докторы, профессор **Абиев Р.Ш.** (Ресей); техн. ғ. докторы, профессор **Аврамов К.В.** (Украина); мед. ғ. докторы, профессор **Юрген Аппель** (Германия); мед. ғ. докторы, профессор **Иозеф Банас** (Польша); техн. ғ. докторы, профессор **Гарабаджиу** (Ресей); доктор PhD, профессор **Ивахненко О.П.** (Ұлыбритания); хим. ғ. докторы, профессор **Изабелла Новак** (Польша); хим. ғ. докторы, профессор **Полещук О.Х.** (Ресей); хим. ғ. докторы, профессор **Поняев А.И.** (Ресей); профессор **Мохд Хасан Селамат** (Малайзия); техн. ғ. докторы, профессор **Хрипунов Г.С.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК

М. Ж. Журинов

Редакционная коллегия:

доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **Н.А. Айтхожина**; доктор ист. наук, проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **И.О. Байтулин**; доктор биол. наук, проф., академик НАН РК **Р.И. Берсимбаев**; доктор хим. наук, проф., академик НАН РК **А.М. Газалиев**; доктор с.-х. наук, проф., академик НАН РК **З.Д. Дюсенбеков**; доктор сельскохоз. наук, проф., академик НАН РК **Р.Е. Елешев**; доктор физ.-мат. наук, проф., академик НАН РК **Т.Ш. Кальменов**; доктор фил. наук, проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; доктор экон. наук, проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; доктор ист. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **М.Е. Абишев**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **З.С. Абишева**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Б.Н. Абсадыков** (заместитель главного редактора); доктор с.-х. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Д.А. Баймуканов**; доктор ист. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **А.Е. Давлетов**; доктор физ.-мат. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **М.Н. Калимолдаев**; доктор геогр. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **А. Медеу**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.У. Мырхалыков**; доктор биол. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Н.П. Огарь**; доктор техн. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **Г.Г. Таткеева**; доктор сельскохоз. наук, проф., чл.-корр. НАН РК **И. Умбетаев**

Редакционный совет:

академик РАН **Е.П. Велихов** (Россия); академик НАН Азербайджанской Республики **Ф. Гашимзаде** (Азербайджан); академик НАН Украины **В.В. Гончарук** (Украина); академик НАН Республики Армения **Р.Т. Джрбашян** (Армения); академик РАН **Н.П. Лаверов** (Россия); академик НАН Республики Молдова **С. Москаленко** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **В. Рудик** (Молдова); академик НАН Республики Армения **А.С. Сагиян** (Армения); академик НАН Республики Молдова **И. Тодераш** (Молдова); академик НАН Республики Таджикистан **М.М. Якубова** (Таджикистан); член-корреспондент НАН Республики Молдова **Ф. Лупашку** (Молдова); д.т.н., профессор **Р.Ш. Абиев** (Россия); д.т.н., профессор **К.В. Аврамов** (Украина); д.м.н., профессор **Юрген Аппель** (Германия); д.м.н., профессор **Иозеф Банас** (Польша); д.т.н., профессор **А.В. Гарабаджиу** (Россия); доктор PhD, профессор **О.П. Ивахненко** (Великобритания); д.х.н., профессор **Изабелла Новак** (Польша); д.х.н., профессор **О.Х. Полещук** (Россия); д.х.н., профессор **А.И. Поняев** (Россия); профессор **Мохд Хасан Селамат** (Малайзия); д.т.н., профессор **Г.С. Хрипунов** (Украина)

«Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан». ISSN 1991-3494

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан №5551-Ж, выданное 01.06.2006 г.

Периодичность: 6 раз в год

Тираж: 2000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18.

www: nauka-nanrk.kz, bulletin-science.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

M. Zh. Zhurinov,
academician of NAS RK

Editorial board:

N.A. Aitkhozhina, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **I.O. Baitulin**, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **R.I. Bersimbayev**, dr. biol. sc., prof., academician of NAS RK; **A.M. Gazaliyev**, dr. chem. sc., prof., academician of NAS RK; **Z.D. Dyusenbekov**, dr. agr. sc., prof., academician of NAS RK; **R.Ye. Yeleshev**, dr. agr. sc., prof., academician of NAS RK; **T.Sh. Kalmenov**, dr. phys. math. sc., prof., academician of NAS RK; **A.N. Nysanbayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Ye. Abishev**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.S. Abisheva**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.N. Absadykov**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK (deputy editor); **D.A. Baimukanov**, dr. agr. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baytanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A.Ye. Davletov**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.N. Kalimoldayev**, dr. phys. math. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Medeu**, dr. geogr. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.U. Myrkhalykov**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **N.P. Ogar**, dr. biol. sc., prof., corr. member of NAS RK; **G.G. Tatkeeva**, dr. eng. sc., prof., corr. member of NAS RK; **I. Umbetayev**, dr. agr. sc., prof., corr. member of NAS RK

Editorial staff:

E.P. Velikhov, RAS academician (Russia); **F. Gashimzade**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **V.V. Goncharuk**, NAS Ukraine academician (Ukraine); **R.T. Dzhrbashian**, NAS Armenia academician (Armenia); **N.P. Laverov**, RAS academician (Russia); **S.Moskalenko**, NAS Moldova academician (Moldova); **V. Rudic**, NAS Moldova academician (Moldova); **A.S. Sagiyan**, NAS Armenia academician (Armenia); **I. Toderas**, NAS Moldova academician (Moldova); **M. Yakubova**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **F. Lupaşcu**, NAS Moldova corr. member (Moldova); **R.Sh. Abiyev**, dr.eng.sc., prof. (Russia); **K.V. Avramov**, dr.eng.sc., prof. (Ukraine); **Jürgen Appel**, dr.med.sc., prof. (Germany); **Joseph Banas**, dr.med.sc., prof. (Poland); **A.V. Garabadzhiu**, dr.eng.sc., prof. (Russia); **O.P. Ivakhnenko**, PhD, prof. (UK); **Isabella Nowak**, dr.chem.sc., prof. (Poland); **O.Kh. Poleshchuk**, chem.sc., prof. (Russia); **A.I. Ponyaev**, dr.chem.sc., prof. (Russia); **Mohd Hassan Selamat**, prof. (Malaysia); **G.S. Khripunov**, dr.eng.sc., prof. (Ukraine)

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 1991-3494

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of Information and Archives of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan N 5551-Ж, issued 01.06.2006

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 2000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

<http://nauka-nanrk.kz/>, <http://bulletin-science.kz>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

**BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 1991-3494

Volume 3, Number 355 (2015), 273 – 278

GLORIFIED HEROES OF THE KAZAKH PEOPLE B. MOMYSHULY AND MUKHTAR AUEZOV

B. A. Beknazarov

Zhetysu state University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan.

E-mail: E-mail: bahajuz@mail.ru

Keywords: literature, piece, writer, war, portrait.

Abstract. The creative beginning in the approach to any business distinguished the character of Baurzhan Momyshuly. It was not in his nature to adapt to circumstances. Only a great person has such a behavior. About such a person we can say: this person has extraordinary strong-willed qualities and sense of responsibility. These qualities can be extraordinary only when they are realized in life. These qualities have become a business for Baurzhan at the forefront during defeating the Motherland, at the desk during writing books. And it is enough to mention his sayings to be sure. Some of them have become aphorisms and entered our everyday life. Being a twenty-year-old-guy he says firstly to himself: «Even the rest is prison without labor». And since this day it becomes his way of life and his law of life. Every day is labor. But not according to the proverb: «No matter what to do if the day passes by». Labor is considered as a boon, as an act with the recoil of all forces.

The article considers the question of B. Momyshuly's writer's skill. The question of authorship of B. Momyshuly and M. Auezov is examined in the article. So as not being a professional literary critic and a writer's story «Our family» became one of the most prominent works in the Kazakh prose. In particular portrait in the work B. Momyshuly, is considered as an important element of artistic skill principles and of the writers worldview.

ӘӘЖ 821.512.122

ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ҰРАНЫ БОЛҒАН ҰЛЫ ТҰЛҒА Б. МОМЫШҰЛЫ ЖӘНЕ МҰХТАР ӘУЕЗОВ

Б. А. Бекназаров

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған, Қазақстан

Тірек сөздер: әдебиет, пьеса, жазушы, соғыс, портрет.

Аннотация. Еліміздің тәуелсіздікке қол жеткізуінің арқасында санамызда қайта жаңғырған ұлттық тұрғыдан ойлау мүмкіндігінің кең әуже алуына байланысты ұлттық руханиятымыздың еңсесі күн санап ілгері дамыған замана көшімен жарыса бой көтеру үстінде. Қазақ әдебиетінде жаңадан іргесін қалап, шоқтығы биіктей бастаған «Бауыржантану» саласының ғылыми тұрғыда үдере дамып, өркендеу жолына бет қоюы да соның бірден-бір айғағы.

Шын мәнінде соғыс тақырыбында жазылған қайталанбас шығармалары мен елімізде әскери патриоттық тәрбие саласын жандандыру жолында сіңірген ерен еңбегі өз дәрежесінде елеп-ескерілмеу себепті әлі күнге лайықты бағасын толық иеленіп үлгермеген Бауыржан Момышұлының тарихи тұғырлы орны тым биікте.

Бұл ғылыми мақалада Ұлы Отан Соғысының батыры, жауынгер жазушы Бауыржан Момышұлы мен Мұхтар Әуезовтың арасындағы әдеби-шығармашылық байланысы жайлы сөз болмақ. Б.Момышұлы Мұқаңа жолдаған хаттарында қазақ жазушыларының жайы, аударма мәселесі, «Намыс гвардиясы», немесе А.Бектің өзі туралы жаза бастаған шығармасы, т.б. толып жатқан мәселелер жөнінде бірде сырласуға, бірде сын пікірлерге ауыса отырып, жазушыға ой салу, ақылдаса кеңесу жағына көбірек бой ұрған. Әсіресе, оның «Абай» романы алғаш рет жарық көргенде қырғын майдан ішінде жүріп, үш рет арнайы хат жазу арқылы тұңғыш пікір қозғап, аса жоғары баға береді. Мақалада аталған мәселелер батырдың архив материалдары негізінде қарастырылды.

Мұхтар Әуезов пен Бауыржан Момышұлы арасындағы әдеби-творчестволық байланыс жайлы жазушы архивінде сақталған бірсыпыра жазба деректерге зер салсақ, көптеген жәйттерді аңғарамыз.

Бауыржан Момышұлы Ұлы Отан Соғысына дейін де жазушыны көптеген оқырмандардың бірі ретінде сырттай білетін-ді. Олардың бір-бірімен сырттай танысып, тікелей хат жазыса бастауы да Москва түбіндегі алғашқы жеңістен кейінгі кезең. Қазақстандық 8-гвардиялық дивизиясының теңдесі жоқ ерлігі, оның атақты командирлерінің бірі аға лейтенант Бауыржан Момышұлының даңқы әлемді дүр сілкіндірді.

Ұлы жазушы назары да Баукеңе осы тұста ауа бастаған. Алғашқы байланыстың хат жазысып, пікір алмасудан басталғаны байқалады. Мұхтар Әуезовтің майдан жайлы кесек туынды жазуды мақсат етіп жүргенін Бауыржан Момышұлының хаттарынан көреміз. Майдан шындығы жөнінде жазылған көптеген көркем туындыға көңілі толмай жүрген Баукең үлкен жазушының бұл ниетін қызу қуаттап: «Отан соғысын тақырып етіп еңбек етемін. Ол еңбекті атүсті емес, әдеби мағына-мазмұнына терең түсініп, біліп алып бастаймын деген ниетіңіз, талабыңыз мені өте қуантады... Сіз сияқты қазақ әдебиетінің полковнигі шынында солай етпеуіне болмайды» (1942 жылы, 18 август), – деп аса актуалды да күрделі тақырыпты қолға алуға асыға ұмтылған жазушы мақсатына шын ниетімен қуаныпты [1, 42 б.].

М.Әуезов даңқты 8-гвардиялық дивизиясы өмірінен Ә.Әбішевпен бірігіп «Намыс гвардиясын», кейін «Ер серігі – сергек ой» деген әңгімесін жазады. Бұл шығармаларына нақтылы өмір шындығын, түрлі майдан деректерін өзек етеді. Мысалы, «Ер серігі – сергек ой» әңгімесін тікелей Бауыржан Момышұлының өз аузынан естіген оқиға желісіне құрса, «Намыс гвардиясын» Әлжаппар Әбішевтің майданға арнайы барып, жинаған нақты деректерінің негізінде жазады. Осы жәйттер Баукеңнің өз хатында:

«... Әлжаппар осыдан жинап алған материалдарға толық түсініп, оларды сізге айтып бере алды ма екен?», – деп хабарлауынан-ақ аңғарылып тұр [2, 7 б.].

Как же вы могли допустить неосторожность с «Намыс Гвардиясы» слишком наивную доверчивость – получилось неестественное, печальное несовместимое вашего золотого таланта, полной художественной силы, беспредельно богатого, гибкого, маневренного, сочного и насыщенного разумной логикой языка – с невежеством, узким кругозором недалеким умом вашего соавтора.

Ведь богомазы никогда не считались художниками, хотя они малевали лучше, чем любой художник, т.к. из-под кисти богомаза никогда не выходило полотно реальной жизни...

Ах, как жаль, и становится обидно, когда истинный художник, сотрудничая с невеждой, неосторожно выглядит богомазом.

В пьесе совершенно отсутствует порядок, нормы военного и гражданского поведения и такта, доходящей до порнографической вульгарности – то эта дура Нина с необузданными интимными чувствами, подставляющая уста при каждом удобном и неудобном случае для поцелуя?

К чему расхваливать Алентину, приписывая ей разную небылицу? Где же сила приказа, его безотлогательность, реальность расчета властного повелевающего командира?

Что за рассуждения, разглагольствования вокруг выполнения боевой задачи и что за торговля и добровольности и умоляющая просьба – кому идти головным?

Откуда вы взяли шапкоиздательские победы, без упорного сопротивления, критического положения, иногда и временного поражения? Что за шум, гам и без умолка, до тошноты, ура?

Куда вы дели полномочного офицера, навязывающего свою волю не только подвластным ему воинам, но так же и противнику – даже Панфилова показали, как мастера рукопашного боя. Неужели вы не понимаете? Что такое тактика и стратегия?

Нельзя же рассматривать всех, как солдат с винтовкой со штыком. Где же военная наука, оперативно-тактические замыслы, тактико-стратегические значение операции /боев/ и реальное положение сторон в обстановке.

Куда вы дели кроткого солдата, повинующегося, безукоризненного, честного, бравого, отважного, простого вояку, а ваш Толеген скорее клоун для сцены, чем солдат на поле боя.

Я часто резок и груб с друзьями – это мой недостаток. Очень сожалею, что могу помочь только наказанием за ваши оплошности. С глубоким уважением к вам – ваш Бауржан» [3].

Дәл осылай өз хаттарында жауынгер жазушы заманның заңғар қаламгері Омарханның Мұхтарына сыни пікір айтып, кемшілік тұстарын көрсетіп отырған.

Мұқаң 1944 жылы қаңтар айында майданнан келген Бауыржан Момышұлымен алғаш рет кездесіп, сұхбаттасады. Сый қонақ ретінде арнайы шақырған жыр алыбы Жамбылдың үйінде де Баукеңмен бірге болып, әңгіме үстінде оның тек атакты, даңқы шыққан батыр ғана емес, терең ойлы, пікірлі азамат екендігін де тани түседі.

Қазақ ССР Ғылым академиясында академия басшыларының ұйымдастыруымен тарих, әдебиет, өнер қайраткерлерінің таңдаулы шағын тобына полковник Бауыржан Момышұлы өткізген алты күнге созылған әңгіме-дәріске Мұхтар Әуезов те белсене қатысады. Күні бойы оқылып, бір аптаға созылған осы әңгіме-дәрісті М.Әуезов ерінбей-жалықпай қалың дәптерді толтыра орыс тілінде конспектілеп, қағазға түсіріп отырған. Мұқаңның аталмыш жазбалары: «Баурджан, его беседы, лекции читанные в течение 6 дней января 44 г.» деген тақырыппен Мұхтар Әуезовтің әдеби-мемориалдық музейінің архивінде, №409 папкада сақтаулы тұр.

Мұқаң дәптерге әңгіме-дәрістің мазмұнын ғана түсіріп қоймай, Баукеңнің сырт көрінісіне, психологиялық күйіне, ой төркіндерінің өзекті желісіне жіті көңіл бөліп, көзі шалған кейбір ерекшеліктеріне дейін арнайы жақша ішіне алып, қағазға түсіріп отырған. Жазып алғандарының бәрін ой елегінен қайтара өткізіп, өзіне қажет деген жерлеріне біресе көк, біресе қызыл қаламмен белгі соққан.

Әңгіме-дәріс үстінде Баукең әскери терминдер мен сөздерге, кейбір теориялық ұғымдарға түсініктеме беріп, негізгі тақырыптан ауытқыңқырап отырмын, осының қажеті бар ма дегенде, М.Әуезов: «Осыған дейін қалай айтып келсеңіз, солайша жүргізе беріңіз, біз бәріміз де әскери адамдар емеспіз. Комментариялау неғұрлым көп болған сайын біз үшін жақсы. Сізге белгілі нәрсе боп көрінсе де, бізге белгісіз. Біз әскери ғылымның, тіпті, әліппесінен бастап білуге құштармыз», – дейді дәріс үстінде. Өзі көш бастаған ғұлама ғалым бола тұрып, білмегенін білуге, тіпті, жан-жақты тереңірек білуге ұмтылған жан құштарлығы тәлім алар өнеге[2, 12 б.] .

«Ер серігі – сергек ой» әңгімесін жазуға Б.Момышұлы айтқан осы әңгімелері үстінде ой тоқтатқан сияқты. Себебі, Мұқаң «Әшекейі, айшығы жоқ анық шындық кескіні осы» деп, түбінде кең көлемде пішіліп, сомдалатын келешек өнер хикаясының тек сүйекті желісін ғана түсіргенін ескерткендей болады да: «Бұның өзі бір зор дастан, кең хикая болмақ керек. Соған талай ақын, жазушы тағы талай оралып соқсын деп, кең көсіліп шертсін деп, бұл жерде, әзірше тек болған халдің өзін ғана айтпақпыз», – деп шектеле сөйлеп, түбінде Баукеңнің ерлігі жайлы талай хикая, дастандардың жазыларына зор сеніммен қараған.

Б.Момышұлы Мұқаңа жолдаған хаттарында қазақ жазушыларының жайы, аударма мәселесі, «Намыс гвардиясы», немесе А.Бектің өзі туралы жаза бастаған шығармасы, т.б. толып жатқан мәселелер жөнінде бірде сырласуға, бірде сын пікірлерге ауыса отырып, жазушыға ой салу, ақылдаса кеңесу жағына көбірек бой ұрады. Әсіресе, оның «Абай» романы алғаш рет жарық көргенде қырғын майдан ішінде жүріп, үш рет арнайы хат жазу арқылы тұңғыш пікір қозғап, аса жоғары бағалау фактісінің өзі қызық.

«Абайдың» бірінші кітабының жарыққа шығуына да өте қуаныштымыз, бұл хабар қазақ әдебиетінің тұңғыш ұл баласының қайта туғанындай болып естіледі, амандық болса, оқып көріп, пікірімізді адал ниетпен айтармыз деп үміттенем.

Әрине, үмітсіз адам болушы ма еді. Соғыс бітсе, біз жеңсек, аман-есен елге тірі қайтып, жақын ағайын-туғандардың дидарын қуанышпен көрсек дейміз. Ол үшін жан-тәнімізді аямай қан майданға қызу кірісеміз. Егер де ол ниетке жетсек, әңгімені дастан-дастан етіп айтып беруден біз қашпаймыз ғой, бірақ та майдан өмірдің қыл көпірі емес пе? Ол көпірден жанның бәрі аман-сау өте бермейді ғой. Сол тар жол, тайғақ кешуде мыңды бастаған өте қиын. Ғажайып міндет емес пе?

«Білмеймін қандай асу алда жатыр,

Құз ба екен, қия ма екен таңдай татыр?

Сыйынып аруақ пен бір құдайға,

Ұстадым етегіңнен, баста, батыр», – деп сөйлетпес пе едіңіз. Бастаған бұқара, солдат өзінің қолбасына осыны айтып, сеніп, сыйынып артына ілеседі. Мыңның істеген ісін ізсіз тастап кету қолбасына үлкен сын емес пе? Ол көзі тірі кезінде айтып, жазып бергіш үлкен борышын орындағаны болып табылмай ма? Сондықтан мен асықтым, толық етіп айттым кімге?

«Знамя» дейтін журналдан Александр Альфредович Бек дейтін жазушы қайтадан келіп айтып бергін деп телміріп отырып алды. Зерікпестен бір жарым ай ілесіп жүрді. Жаман да болса, әйтеуір, қағаз бетінде қалады ғой деген оймен мен оған бастан өткен соғыстардың барлығын Мәскеуге дейін толық етіп, әрбір соғысты 2-3 сағаттан баяндадым. Бір жарым ай дегенде Бек менің айтқандарымды бұлжытпай жазып алып, жақында ғана кетті. Екінші бөлімін қайта келіп жазбақ. Бек – үлкен жазушы емес, жақсы стенограф, айтқандарыңды айтқанша жазады, оның қасиеті сол.

Кетерінде мен оған былай дедім:

– Сен жазатын кітаптың қысқаша мазмұны мынау:

Мен істедім дегенше,

Мың істеді десеңші.

Ер істеді дегенше,

Ел істеді десеңші.

Мен мындікі болмасам,

Ел ердікі болмаса,

Кім істеді дер едің?

Қызметіңді, Бек, ешкімнен қызғанба, жасырма. Сен айтқанымды жазып алдың, бірақ та түсінген жоқсың, себебі сен мен бастаған мыңның кім екенін, менің кім екенімді, қазақтың салт-санасын, әдет-ғұрпын білмейсің. Мен айтқан қазақтың халық мақалдарын жазуға сенің қаламың шорқақ, тілің қысқа. Байқа, ақылдас, – деп едім. Бек:

– Кіммен ақылдасайын. Сіздің ойыңызды бөліп жазып алған нәрсеге сізді қайта әурелеуге ұялдым, – деді.

– Кіммен ақылдасуыңды Мәлік пен Құрманбектен сұрағын, – дедім мен.

Мәлік пен Құрманбек Сізді ұсынғанға ұқсайды. «Қырық мақал» дейтұғын бір нәрсе жазып едім, егер де оны Құрманбек жүріп кетсе, тапсырар. Уақыт, жағдай белгілі ғой. Ойдағымызды түгел етіп жазуға жағдай қайдан келсін, айып етпеңіз.

Хатыңызға, талантыңызға бас иіп сәлем беруші Бауыржан.

Әбділдә мен Әлжаппарға сәлем айтуыңызды сұраймын. [2, 5 б.].

1942 жылғы 8 августағы хатында «Абай романы баспадан шықты деген хабарды естіп, қуаныш сезімін білдірсе, 1942 жылғы он сегізінші қазанда жазған хатында роман жөніндегі пікірін бүкпесіз жазып: «... Тайғасовтан беріп жіберген «Абайды» алдым. Өте көңілді, бас иіп Сізге рахмет айтамын. Уақтылы-уақтылы терең оймен, жұмырылып оқымасам да, ат үстінен шетінен кеміріп жүрмін, сындауға, міндеуге, оны терең ойлауға уақыт керек қой. Әсіресе, кәсібі сыншы, мінші емес, әдебиеттен тысқары қара бұқара адамға. Сөйтсе де «Абайға» беретін менің бұқаралық бағам, пікірім қара шаруа (мужик) мынау (өте анайы көрінсе, кешіруіңізді тілеймін): Қарап тұрып қалғандай-ақ баспадағы жігіттер қағаз, әріп, мұқабаны көркемдеп басу жағына өте сараңдық істепті (баспа бастығының фамилиясы Қарамбаев емес пе еді?), сауатты корректор жалдауға жалақы қоры аздау болып, кедергі болған білем. Қателері, құдайға шүкір, молдауға ұқсайды. Мен редактордың маянасының жартысын корректорға берсем де, қатесіздеу етіп бастыруға тырысар едім.

Мен және мен сияқты бұқара оқушылар бұрын «орта жастағы Абай», «жасы келіп қалған Абай», «қарт Абайды ғана» танитынбыз.

Абай бала кезінде, жасөспірім жігіт кезінде қандай Абай болды екен, қалай тәрбиеленіп, көзқарастары, данышпандығы қайдан суарылып, қайдан дәм татып, қалай гүлдеп, қалай мәуеледі екен? Абай анадан 25-тегі жігіт бойынша туған жоқ қой, яки аспаннан данышпандық, ақындық, асылды қасиеттерімен түскен періште емес қой, пайғамбар да емес деген сұрақтарды бірнеше рет алдымызға қойып, еш жерден, әдебиетшілерден, тарихшылардан жауап таба алмай шаршап, шалдығып күте-күте қойған болатынбыз.

Сізге мен таныс та, тамыр да емеспін. Қошемет етіп, жалпаштанар жайым жоқ. Мен солдаттың ерлігіне, ептілік шеберлігіне, әдіс-айласына дұрыс, әділ баға беріп үйренген солдатпын. Мен Сізге, Сіздің жазған тарихи Абайға көзқарасымды өзгертіп, ұстаған жолымнан таймақ емеспін, көргенімді өзімше айтпақпын.

«Абай» өте көркем, шеберлік, арғымақтай сынды, тап-тұйнақ, пысық, қысқа, өте мазмұнды (артық сөзсіз), қазақтың жалпақ әдемі жұмыр тілімен жазылыпты. «Словам тесно, мыслям просторно» деген екен баяғыда бір шоқынған. «Абай» сияқты бір кітапты оқып отырып, бұл Сіздің талантыңыздың табысы екендігінде сөз жоқ.

Егерде «Абайдың» бірінші кітабын Сіздің кейбір бірадарларыңыз жаза қойған болса, былжыратып, аумағын аз дегенде «құрандай» етіп жазуы да сөзсіз.

Зере мен Ұлжан – жалғыз Абайдың емес, барлық халық анасы, аналық (халыққа) сезімі мол, елдің мұңын мұндап, жырын жырлаған аналар болып ақиқат көрсетілген, Оларға қарсы мейірімсіз, катігез феодал, деспот Құнанбайға жолыққанда денең түршігеді. Бала Абай осы екі оттың – екі ықпалдың арасында толығынан көрсетіліп, тарихы анық айқындалған. Мен «Абайды» таныдым, көптен бергі сұрақтарыма Сізден мазмұнды, мәдениетті, тарихи шын жауап алдым. Қазақтың салт-санасы, әдет-ғұрпы толық, айқын, көркем көрсетілгенмен олардың шет жағасын көргенмін, сондықтан түсініп, біліп отырмын, тек айтылған сөз деп таппаңыз. Қоғамдық жұрт мәселелері жағына Сіздің еңбегіңізге «Слог охарактеризует не только человека, но и общество данной эпохи» деген Н.Гогольдің айтқанынан басқа айтарым жоқ.

Әзір «Абайды» оқып парақтап отырып, ең аяғында «Мазмұны» деген бетті оқып отырып, біраз кейін шолып қарасам: «Қайтқанда», «Қат қабатта», «Өрде», «Қияда» деген аттар тек жазушының қоя салған аты емес көрінеді-ау. Оларда мән бар екен. Оныңызға да аз ғана болса да түсінгендей болдым-ау деймін. Бұрын олар ойыма да келмепті ғой. Жаңа ғана білсем, не істерсіз. Менің қысқаша пікірім осылайша[2,13 б.] .

Кейін сынаржақ пікірлер бас көтере бастағанда М.Ғабдуллин екеуі «Социалистік Қазақстан» газетінің басқармасына ашық хат жолдап, жазушы талантына ара түсуі де көп жағдайды аңғартса керек. Мұқаңмен осындай әдеби-творчестволық байланыста болған Баукең өмірінің соңғы кезінде «Адамдар, кездесулер» деген естеліктер циклін жазып жүрді. Онда өзі құрмет еткен ағасы Мұхтар жайлы естелік көлемді орын алмақ еді.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Момышұлы Б. ҚР ОММ 1432-қор. –2-тізім. 44-іс.
- [2] Момышұлы Б. Алыстан сәлем жолдаймын. Көптомдық шығармалар жинағы, 20-том. – Алматы: Өнер, 2009.
- [3] Момышұлы Б. ҚР ОММ 1432-қор. –2-тізім. 89а – іс.
- [4] Әуезов М. // Өмір мен шығарма. Т.18. Шығармалар жинағы 1-20 Т. – Алматы: Жазушы, 1985. – 448 б.
- [5] Мырзахметов М. Мұхтар мен Бауыржан // Қазақ әдебиеті, 1980. – 9 мамыр
- [6] Б.Момышұлы Алыстан сәлем жолдаймын. Көптомдық шығармалар жинағы, 21-том.– Алматы: Өнер, 2009.
- [7] Александр Бек. Волоколамское шоссе. [Электронный ресурс] <http://militera.lib.ru/prose/russian/bek/01.html>
- [8] Голушко И. М. Солдаты тыла. – М.: Воениздат, 1988. – 270 с.
- [9] Чистяков И. М. Служим Отчизне. – М.: Воениздат, 1985. –С.70.
- [10] Мырзахметов М. Б.Момышұлы жайында сұхбат // Қазақ әдебиеті, 2004. – 10қыркүйек. – 8 б.
- [11] Ахметова З. Шуақты күндер. – Алматы: Жалын, 1987. – 264 б.
- [12] Әлімжан Е. Жанартау // Ақ жол. – 2000. – № 81 (15.381). – 4-5 бб.
- [13] М.Мырзахметұлы. Өмір өзен ағысында. – Алматы: Шапағат-нұр, 2010.
- [14] Әлімжан Е.А.Бек пен Б.Момышұлының әдеби келісім шарты // Қазақ әдебиеті, 2000. – 8 желтоқсан. – 10 б.
- [15] Б.Момышұлы «Перо – самое тяжелое оружие», 7-том. – Алматы, 2010.
- [16] Үсенқұлова Г. Батыр-жазушы Б.Момышұлы шығармаларындағы кейіпкерлер психологиясының берілу сипаты туралы.

- [17] Гончаров М. Қанатты қаһармандар. – Алматы: Қазақстан, 1982. – 192 б.
[18] Иманалиев Ж. Б. Момышұлының шығармашылығы мен әдеби көркем бейнесі. Автореф. Филол. ғыл. канд. – Алматы, 2006.
[19] Уақыт пен қаламгер. 5-кітап. – Алматы: Жазушы, 1977.
[20] Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – Алматы: Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1962.
[21] Әуезов М. «Абай жолы» роман-эпопеясы. – Алматы: Жазушы, 1990. – 608 б.

REFERENCES

- [1] Central State Archive of the Republic of Kazakhstan, the Fund - 1432, the inventory - 2, affair - 44.
[2] Momyshuly B. Alystan Salem zholdaymyn. Multi-volume collection, V. 20 - Almaty, "Oner", 2009.
[3] Central State Archive of the Republic of Kazakhstan, the Fund - 1432, the inventory - 2, affair - 89a
[4] Auevov M. // Life and work. V.18. Almaty: Writer, 1985 - 448 p.
[5] Myrzakhmetov M. Mukhtar and Bauirzhan. Kazakh literature - 1980. - 9 May.
[6] Momyshuly B. Alystan Salem zholdaymyn. Multi-volume collection. V.21 - Almaty, "Oner", 2009. Alexander Beck. Volokolamsk Highway. [Electronic resource] <http://militera.lib.ru/prose/russian/bek/01.html>
[7] Golushko I.M. The soldiers behind. - M.: Military Publishing, 1988. - 270 p.
[8] Chistyakov I.M. Serving the Motherland. - M.: Military Publishing, 1985, p.70.
[9] Myrzahmetov M.B. Momyshuly interview. Kazakh literature. 2004. September, 10.- 8 p.
[10] Akhmetova Z. Sunny days, Almaty: Zhalyn, 1987 - 264 p.
[11] Alimzhan E. Zhanartau. Ak Zhol. 2000, No. 81 (15.381) p.4-5.
[12] Myrzakhmetuly M. "River of Life flows": Shapagat-Nur, 2010.
[13] Alimzhan E.A. A. Beck and B. Momyshuly literary contract. Kazakh literature. - 2000 - December, 8. 10 p.
[14] Momyshuly B. "Pen - the heavy weapon" V.7, Almaty, 2010.
[15] Usenkulov G. Heroine writer of B.Momyshuly characters in the works of psychology on the nature of the issue.
[16] Goncharov M. Winged heroes. Almaty: Kazakhstan, 1982. 192 p.
[17] Imanaliev Zh.B. Momyshuly's art and literary image. Autoref. Cand. Phylol. Almaty: 2006.
[18] Time and writer. 5-th book. Almaty: Zhazushy, 1977.
[19] Auevov M. Time and literature. Almaty: Kazakh state literary publishing house, 1962
[20] Auevov M. "The way of Abai" novel. Almaty: Zhazushy, 1990. - 608 p.

ПРОСЛАВЛЕННЫЕ ГЕРОИ КАЗАХСКОГО НАРОДА Б. МОМЫШУЛЫ И МУХТАР АУЕЗОВ

Б. А. Бекназаров

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, Талдықорған, Қазақстан

Ключевые слова: литература, пьеса, писатель, война, портрет.

Аннотация. Имя Бауржана Момышұлы всегда звучало в устах простых людей и в часы испытаний, и в минуты радости. О нем вспоминали и в далеком прошлом, когда кое-кем была поставлена задача унижить народ, подорвать его устои. Однако народ, породивший Бауржана, вновь показал свою силу, не подставив покорно спину, не позволив очернителям и клеветникам одержать победу. А молодое поколение, подраставшее на ярком примере героических подвигов Бауржана, поднялось выше своего времени и проявило необыкновенную смелость, сознательность и мудрость.

Статья посвящена вопросу становления военной литературы в казахской прозе. Так как тема Великой Отечественной войны не рассматривалась как художественная, профессиональные писатели не брались описывать картину военных лет и тем более искажать историю. В статье рассматривается вопрос писательского мастерства Б.Момышұлы и М.Ауезова. Так же говорится о пьесе «Намыс гвардиясы», который написали М.Ауезов и А.Абишев про Баурджана Момышұлы. В частности, портрет в произведении Б.Момышұлы рассматривается как важнейший элемент художественного мастерства и писательского мировоззрения.

Героев, равных Бауржану, природа в любые времена и любому народу дарует крайне редко. Поэтому Бауржан на протяжении всей своей жизни не испытывал недостатка в любви народа, был его баловнем, самым дорогим и уважаемым сыном. Народ взлелеял Бауржана, сложил о нем множество легенд и преданий, тысячи и тысячи новорожденных как знак доброй приметы нарекли Бауржанами, навеки прославив бесценное имя.

Поступила 22.05.2015 г.

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www.nauka-nanrk.kz

bulletin-science.kz

Редакторы *М. С. Ахметова, Д. С. Аленов, Т. А. Апендиев*
Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 28.05.2015.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

17,7 п.л. Тираж 2000. Заказ 3.